

A családi gazdaságok az európai támogatáspolitikai rendszerében

Nagyné Demeter Dóra

Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma,
Mezőgazdaságtudományi Kar,
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen
demeter@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A Közös Agrárpolitika (Common Agricultural Policy, CAP) nagy múltra tekint vissza, történeti fejlődését tekintve számos irány- és struktúraváltáson esett át az elmúlt fél évszázadban. A Római Szerződést követően megkezdődött a tagországok agrárstruktúrájának és termelésének a harmonizálása, mely során folyamatosan figyelemmel kísérték a világ és Európa gazdasági változásait. A közös tapasztalatok hasznosításával olyan agrárszektor kialakítására törekedtek, amely ellátja a közösség tagországait élelmiszerrel, miközben a családi gazdaságok versenyképessége és életkörülményei javulnak. Az 1958-ban Stresaban felvázolt irányvonalakat a megváltozott piaci körülmények és az EU bővítések miatt alaposan átrajzolták. A családi gazdaságok támogatása, jövedelmezőségük javítása azonban napjainkban is kiemelt jelentőséggel bír. Hazánk, mint az Európai Unió teljes jogú tagja, a csatlakozási szerződésben vállalt kötelezettségeinek eleget téve, próbál egy egészséges korstruktúrájú, diverzifikált mezőgazdasági termelést folytató agrárszektor kialakítani. A tanulmány célja a közösségi agrárpolitika téma specifikus áttekintése a fontosabb fejlődési pontok kiemelésével, a családi gazdaságok hazai pozíciójának bemutatása. Az Észak-alföldi régióban zajlott családi gazdaságok jövedelmi helyzetét közvetlenül vizsgáló kutatások elemzése.

Kulcsszavak: Közös Agrárpolitika, családi gazdaságok, jövedelmezőség

SUMMARY

Common Agricultural Policy (CAP) has been having a great past, it is over numerous direction and structure changes in the last half century. After the Treaty of Rome, the harmonization of the agricultural structure and the production of Member States has been launched, during which the economic changes in the world and in Europe were continuously being kept track of. By using common experience, they strived to develop an agricultural sector that supplies the Member States of the Community with food, while the competitiveness and living circumstances of family farms are being improved. The general directions outlined in Stresa in 1958 were significantly redrawn owing to the transformed market conditions and EU accessions. The subsidization of family farms and the improvement of their profitability are having a stressed importance nowadays, too. Our country, as the fully qualified member of the European Union tries to meet its obligations undertaken in the accession treaty and therefore to develop an agricultural sector carrying out diversified agricultural production with a healthy age structure. The aim of the study is to specifically overview the issue of common agricultural policy by stressing the main development points and to introduce the Hungarian conditions of family farms. Besides, there will be an evaluation of the research works examining the income conditions of family farms in the North Great Plain region.

Keywords: Common Agricultural Policy, family farms, profitability

BEVEZETÉS

A Közös Agrárpolitika (Common Agricultural Policy, CAP) nagy múltra tekint vissza, történeti fejlődését tekintve számos irány- és struktúraváltáson esett át az elmúlt fél évszázadban. A Római Szerződést követően megkezdődött a tagországok agrárstruktúrájának és termelésének a harmonizálása, mely során folyamatosan figyelemmel kísérték a világ és Európa gazdasági változásait. A közös tapasztalatok hasznosításával olyan agrárszektor kialakítására törekedtek, amely ellátja a közösség tagországait élelmiszerrel, miközben a családi gazdaságok versenyképessége és életkörülményei javulnak. Jelen tanulmány elsősorban a családi gazdaságok aspektusából kívánja bemutatni a közösségi agrárpolitika támogatásrendszerének alakulását.

A CSALÁDI AGZADSÁGOK TÁMOGATOTTSÁGA AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A Közös Agrárpolitika (továbbiakban: KAP) történeti fejlődését tekintve számos irány- és struktúraváltáson esett át az elmúlt több mint fél évszázadban. Az Európai Gazdasági Közösség megalakulásakor az egyik legkiemeltebb terület az agrárszektor volt, amit a mezőgazdasági népesség relatíve magas aránya (20-30%) és a mezőgazdasági termékek előállításában vetélytársnak tekintett (USA, Kanada, Ausztrália) országokkal szembeni jelentős hátrány indokolt. A Római Szerződés, amely 248 szakaszból áll, meghatározta az Európai Gazdasági Közösség céljait, azok megvalósítási módjait és a szervezeti kereteket. A szerződés 39. cikkelye rendelkezik a közös agrárpolitika kialakításáról. Kimondja, hogy be kell vonni a mezőgazdaságot és a mezőgazdasági termékekkel foglalkozó kereskedelmet a Közös Piacba. A KAP alapvető célja megalakulásakor az élelmiszerellátás javítása, a gazdálkodás körülményeinek javítása, a gazdaságok versenyképességének növelése volt. Céljait a családi gazdaságokban történő termelés közvetlen támogatásával, az agrártermékeket feldolgozó és piacra vivő családi gazdaságok, és egyéb vállalkozások szerkezeti modernizálásával kívánta elérni.

Az 1960-as évek végére az Európai Közösség a legtöbb agrártermékre védelmi- és támogatási rendszert épített ki. A családi gazdaságok teljesítő

képessége érezhetően növekedett. A magas, közösségen belüli élelmiszerárak ösztönzőleg hatottak a mezőgazdasági termelésre. Viszont a magas belső árakat a lakosságnak kellett elviselnie, s ehhez megfelelő bérjövedelemmel kellett rendelkeznie. Említésre méltó az egyre erősödő agrárprotekciónizmus (magas védővámok rendszere), amely a közösségi agrárpolitika egyik velejárója lett, és a Közös Piacra élelmiszert exportáló országokat rendkívül kedvezőtlenül érintette (Tóth, 1997).

Kezdetben a közösségi mezőgazdasági kiadások egyharmadát szánták az üzemi struktúra, a birtokszerkezet átalakításának segítésére. Más kiadások megnövekedése folytán ez az arány erősen elmaradt az eredeti előirányzattól. Az eredeti célkitűzés a termelékenység növelése révén *egy család számára társadalmilag elfogadható jövedelmet nyújtó gazdaságok kialakítása*. Azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a döntően ártámogatásra épülő közös agrárpolitika ellentmondásosan váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ugyan a gazdálkodók jövedelme nőtt, de továbbra sem érte el más társadalmi rétegek jövedelmét. Emellett a KAP akadályozta a mezőgazdasági munkaerő csökkenését és a farmok korszerűsítését. Elősegítette viszont a termékfölslegek kialakulását, melyek újabb költségekkel terhelték a közösséget. Ilyen körülmények között elkerülhetetlenek látszott az agrárpolitika felülvizsgálata és új alapokra helyezése. Ennek jegyében született meg a Sicco *Mansholt* nevéhez fűződő „*A mezőgazdaság 1980*” elnevezésű *terv* (1968), mely az 1970 és 1980 közötti 10 éves időszakra főlvázolta a közös agrárpolitika reformjával – elsősorban a szerkezet átalakítással – kapcsolatos elképzeléseket. A *terv fő célja az ártámogatás növelésével szemben a termelékenység növelése, a termelési költségek csökkentése, a farmszerkezet átalakítása volt*. A korábrinál nagyobb, életképes, a gépesítésre és a korszerű mezőgazdasági technológiák fölhasználására alkalmasabb farmokat igyekezett kialakítani (1968-ban az átlagos farmmagnagság mindössze 10 hektár volt, és csupán néhány százaléknit ért el az 50 hektárnál nagyobb birtokok aránya). A másik alapvető fontosságú cél a mezőgazdasági munkaerő létszámának csökkentése volt. A tervezett szerkezet átalakítás nyomán mintegy öt millió ember vált volna feleslegessé a mezőgazdaságban, amelynek zöme (négy millió fő) nyugdíjasként, egy millió fő pedig más nemzetgazdasági ágazatban keresőként folytatta volna a tevékenységét. Mansholt szerint (Tóth, 1997) olyan családi gazdaságokra kell korlátozni a közvetlen támogatásokat, melyek meghatározott időszakban legalább két – teljes munkaidőben dolgozó – munkaerővel megfelelő üzemi jövedelmet érnek el, munkaerőnként évi 2300 órát teljesítve. Mindent összevetve, a *terv* életlépes családi gazdaságok kialakítását célozta meg egy átfogó szerkezetváltáson keresztül. Elképzeléseit akkoriban igen erősen támadták, azonban az idő öt igazolta, hiszen néhány évtizeddel később valóban meg kellett

valósítani a Mansholt által előrevetített reformokat (Tóth, 1997).

A termelésösztönző közös agrárpolitika hatására sok belső élelmiszerből eladhatatlan mennyiségek halmozódtak fel. Ekkor érthető módon felerősödtek a közös agrárpolitika elleni jogos kritikák. Így került sor az évekig tartó küzdelemre az eladhatatlan – vagy csak ráfizetéssel exportálható – mezőgazdasági feleslegek ellen. A feleslegek levezetése mellett szembe kellett nézni azzal a ténnyel is, hogy a támogatási rendszer elsősorban a nagy gazdaságok jövedelmezőségét és versenyképességét javította, holott a közösségi agrárpolitikát alapvetően a családi gazdaságokban történő termelésre alapozták. Az 1980-as évek végére a támogatások 80%-át a gazdaságok 20%-a vette igénybe. Így a családi gazdaságok fokozatosan marginalizálódtak, számos gazdaság felhagyott a termeléssel. Ezért a közösségi agrárpolitika programját és intézkedési csoportjait az 1990-es évek elején, részben az 1986-ban elkezdődött GATT uruguayi fordulóján felmerült agrárpolitikai céloknak, másrészt a fokozódó társadalmi feszültségeknek köszönhetően felülvizsgálták, és új átfogó reformokat indítottak útjára. Végül a *maastrichti egyezmény* (1992) vezetett el a fontos agrárpolitikai változásokhoz. Az 1992-es reformok óta a mezőgazdasági támogatások zömét már nem az árak garantálására, a termékfölslegek raktározására és az export szubvencionálására, hanem sokkal inkább a gazdálkodók közvetlen jövedelem támogatására fordították, illetve fordítják. A belső termelés visszafogását pedig a területpihentetés ösztönzésével és az intervenciók árak csökkentésével igyekeztek elérni (Szabó, 2001).

Az európai közösség tagországai felismerték, hogy a mezőgazdaság nem csak termel, hanem foglalkoztatási és környezetvédelmi célú funkciói is vannak. Az élelmiszertermelés fenntartása mellett a mezőgazdaságnak fontos szerepe van a gazdasági aktivitás fenntartásában, a hagyományos táj megőrzésében is. Mindezek a tevékenységi körök és az általuk elért eredmények az egész társadalom számára fontosak, az adófizetők csak akkor hajlandóak tartósan jelentékeny összegeket áldozni a mezőgazdaságra, ha ezzel hozzájárulnak a munkahelyek megőrzéséhez, az erőforrások védelméhez és az élelmiszerek minőségének javításához (Kovács, 2003). Az 1999-ben útjára indított reformok többek között ennek a problémának a megoldását célozták meg. Alapvető célként tüzték ki egy olyan egészséges korstruktúrájú gazdálkodói társadalom kialakítását, amely hosszabb távon már a társadalom segítsége nélkül is képes működni. A reform a bázisterület és a referenciahozam meghatározásával a korábbi magas ártámogatás helyett a közvetlen jövedelemtámogatásra helyezte a hangsúlyt. A jövedelemtámogatás területén a kistermelők preferált helyzetbe kerültek, ugyanis rájuk GOFR-növények termelése esetén nem vonatkozik a kötelező területpihentetés, amennyiben a régió referencia hozamai alapján legfeljebb

92 tonna gabona termesztéséhez szükséges területre igényelnek támogatást. A reformok alapvető céljai között szerepelt megfelelő életszínvonal biztosítása a mezőgazdaságban dolgozók számára. Kidolgozták a kötelező átcsoportosítás (moduláció) és a mezőgazdasági termelőknek szánt jövedelemtámogatás újraelosztásának koncepcióját. Emellett a mezőgazdasági termelők és családjaik munkájának biztosítását és kiegészítő munkalehetőségek megteremtését is célul tűzték ki. Valamint megjelent a családi gazdaságokat is érintő vidékfejlesztési politika, mint a KAP második pillére. Így az 1960-as évek óta működő közös agrárpolitika történetének legjelentősebb reformjavaslatait 1999. márciusában Agenda 2000 néven fogadták el az EU agrárminiszterei, majd kormányfői.

2002. júliusában elfogadták a kilencvenes évek végén útjára indított reformok félidei felülvizsgálatát, a vizsgálat eredményeit a „Fenntartható mezőgazdaság felé” című dokumentum tartalmazta. A tanulmány nyomon követte a KAP reformfolyamatait, és értékelte az eredményeit. A következtetések alapján az addigi reformok sikeresek voltak, jelentősen javult a piaci egyensúly, a mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelmek jelentősen növekedtek, a keleti bővítés feltételeit sikerült megteremteni. A társadalom által elvárt eredmények megvalósításához azonban további reformokra van szükség. A 2003-ban elfogadott reformok radikálisan próbálják a támogatások elszakítását a termeléstől (decoupling), az ún. egységes támogatási rendszer (SPS) bevezetésével. A családi gazdaságok mellett a második pillérben szereplő, vidékfejlesztési támogatási formákra számíthatnak a 2007-2013 közötti költségvetési időszakban. A szerepük a nyugat európai országok agrártársadalmában továbbra is hangsúlyos lesz.

A tagállamok lakossága napjainkban egyre erőteljesebben követeli a *tiszta egészséges környezetet, a tiszta élelmiszereket*, valamint folyamatosan nő a kereslet a biogazdaságokban előállított termékek iránt. A felmerült igényekkel az állam nem akar szembehelyezkedni, a jelenlegi termelési színvonal mellett nincs is rá szükség. Ezeket a lakossági igényeket elsősorban a kisebb méretű, ugyanakkor nagyszámú családi gazdaságokon keresztül a legkézenfekvőbb kielégíteni. Ettől függetlenül általános tendencia, hogy az átlagos üzemméretök nőnek, míg a kis gazdaságok száma nem csökken drasztikusan. Tehát az ésszerű birtokkoncentráció mellett megjelent, és egyre inkább teret hódít a *mellékfoglalkozási tevékenység*. A gazdálkodó megtartja birtokát, de mellette a család kiegészítő jövedelemszerzést vállal. A kiegészítő tevékenységek jellege és mértéke Európa szerte változó. Alapvetően függ a mezőgazdaságon kívüli munkavállalás lehetőségeitől, a gazdasági környezettől, az adott régió földrajzi elhelyezkedésétől, infrastrukturális adottságaitól

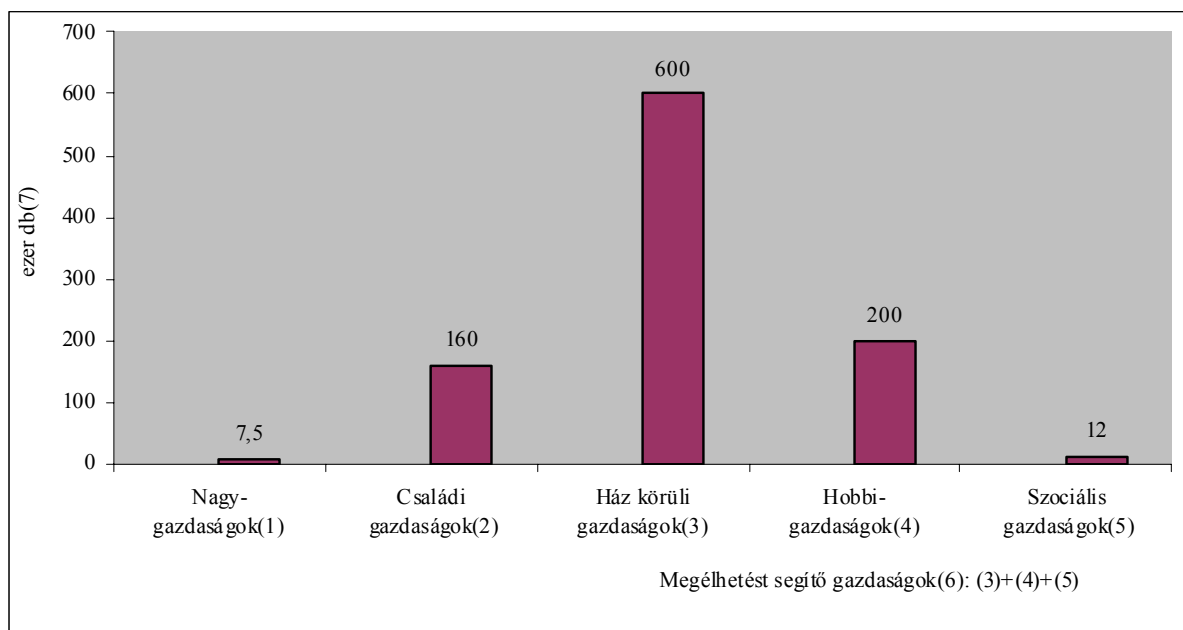
valamint az adott terület versenyképességétől (Hamza és Miskó, 2005). Összefoglalóan megállapítható, hogy a családi gazdaságok az utóbbi években lezajlott birtokkoncentráció és a gazdaságok tőkeintenzívebbé válásának ellenére az árutermelés mellett kiegészítő tevékenységet is végző családi gazdaságok inkább tartós, mint átmeneti jelenségnek számítanak a közös agrárpolitika színterén.

TÁMOGATÁSPOLITIKA ÉS STRUKTURÁLIS ÁTALAKULÁS A MAGYAR AGRÁRIUMBAN

Ami a családi gazdaságok hazai szerepét illeti, a magyar mezőgazdaságban számos probléma merült fel a gazdaságok életre hívásával és működtetésével kapcsolatban. A *fő- és részmunkaidős családi gazdaságok* rendszerváltozás utáni megjelenése a mezőgazdaság szerkezetátalakulásával van szoros összefüggésben. A privatizációs törvényeknek köszönhetően új tulajdonosi struktúra alakult ki, amely törvényszerűen az üzemszervezet átalakulásához vezetett. A megváltozott termelési struktúrára, az elaprózódott birtoktestek, az alacsony hatékonysággal működő nagyszámú, ugyanakkor kisméretű egyéni gazdaság, illetve kisszámú, de nagy birtokmérettel rendelkező intenzív termelést folytató gazdasági szervezetek váltak jellemzővé. A kilencvenes évek végétől kezdve azonban egy nagyon lassú, de folyamatos birtokkoncentráció indult meg. Ezzel párhuzamosan egy új, illetve korábban már középparaszti gazdaságként létező, termelői csoport kapott egyre nagyobb figyelmet: a *családi gazdaságok*. Az egyre erősödő szakirodalmi, és a sok esetben inkább káros, mint hasznos politikai figyelemnek is köszönhetően az illetékes agrár szaktárca ma már önálló termelési csoportként kezeli a családi gazdaságokat. A családi gazdaságok nyilvántartásba vételének szabályait a 326/2001. (XII. 30.) kormányrendelet tartalmazza. A kormányrendelet nagyban elősegítette a családi gazdaságok stabilizálását az egyébként jellemzően nem a családi gazdálkodásra épülő, duális termelési struktúrában.

A 2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás (KSH, 2001) szerint a gazdaság vezetőjével együtt közel két millió fő (1982 ezer) családi munkaerő dolgozott, több mint 2,6 millió hektár termőterületen (*1. ábra*). A három évvel később végzett Gazdaságszerkezeti Összeírás (KSH, 2006) szerint már csak 32%-kal kevesebb, mintegy 1351 fő családi munkaerő dolgozott. A gazdaságokban dolgozó családi munkaerőnek, az esetek nagy részében, a gazdaságon kívül nincs más jövedelemforrása (60,6%-ának), a gazdálkodók másik jelentős hányadát azok teszik ki (37,2%-át), akik főállásban dolgoznak a gazdaságon kívül, és számukra a mezőgazdasági tevékenység jövedelem-kiegészítésre szolgál.

1. ábra: Üzemszerkezet Magyarországon 2000-ben (ezer db)

Forrás: saját szerk. Kovács T. ábrája alapján(8)

Figure 1: Structure of the agricultural factory in Hungary the year of 2000 agricultural enterprises(1), family farmers(2), household farming(3), hobby farms(4), social farms(5), subsistence farms(6), thousand pieces(7), source: own editing on the basis of figure by Kovács T.(8)

A mezőgazdaság jövedelemszerzésben betöltött szerepét és megélhetési jelentőségét bizonyítja, hogy az említett családi munkaerőnek csak 24,3%-a tartozik vagy tartozott korábban közvetlenül a mezőgazdasághoz. Alapvető fontosságú emellett az a tény is, hogy a vidéken élők számára a mezőgazdasági termelés a vidéki életforma része. Ezért a Nyugat-Európában már jól működő kiegészítő, melléktevékenység körének bővítése, támogatása legalább akkora jelentőséggel bírhat, mint az ésszerű birtokkoncentráció, és ezzel párhuzamosan az árutermelő gazdaságok számának növekedése.

A 2004. május elsejei Európai Unió csatlakozást követően a családi gazdaságok számára is megnyíltak azok a pénzügyi források, amelyek a családi gazdaságok talpon maradását segíthetik. A strukturális alapok felhasználását célzó Nemzeti Fejlesztési Terv 2004-2006 közötti időszakra vonatkozó programjai közül az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (továbbiakban: AVOP) kiemelt jelentőséggel bír a családi gazdaságok számára. Az AVOP intézkedései közül az alábbiak nyújtottak közvetlenül segítséget a családi gazdaságoknak:

1. prioritás: A versenyképes alapanyag-termelés megalapozása a mezőgazdaságban
  - Fiatal gazdálkodók támogatása
  - Szakmai továbbképzés és átképzés támogatása
3. prioritás: A vidéki térségek fejlesztése
  - A vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése
  - Agrártevékenységek diverzifikációja

- Minőségi mezőgazdasági termékek marketingje
- Idegenforgalmi és kézműipari tevékenységek fejlesztése

Az AVOP intézkedései mellett a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (továbbiakban: EMOGA) Garancia részlege által támogatott vidékfejlesztési intézkedéseket (az úgynevezett kísérő intézkedéseket) tartalmazza, forrása mintegy 175 milliárd forint (EU és nemzeti forrás együtt). A Terv hét intézkedése közül a szerkezetátalakítás alatt álló félig önellátó gazdaságok támogatása jelent a családi gazdaságok számára közvetlen támogatást. Ez az intézkedéscsoport különösen azokat a családi gazdaságokat segíti, amelyek a megélhetést segítő gazdaságok és az árutermelést is folytató családi gazdaságok között lebegnek. Hosszú távon e két intézkedés segítheti ennek a „lebegő” gazdálkodói csoportnak az eltűnését.

CSALÁDI GAZDÁLKODÁS AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

A teljes körű privatizációt követően nyilvánvalóvá vált, hogy az átalakult tulajdoni viszonyok, a megváltozott termelési-értékesítési környezet merőben új agrárstruktúra kialakítását kívánta volna meg. A strukturaváltás feladatában azonban az állami beavatkozás koncepciótlan volt, nem sikerült világos és egyértelmű agrárkonceptiót kidolgozni, a hatékony központi agrártámogatások hiányában a felaprózódott birtoktesteken alacsony

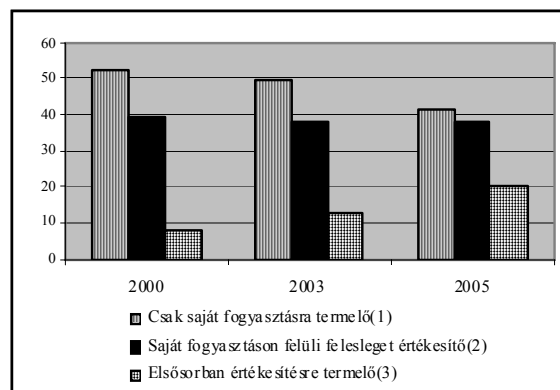
szívnálú jövedelempótló tevékenységet folytató kis gazdaságok jöttek létre. Ezt a tényt támasztja alá egy, a kilencvenes évek első felében döntően az Észak-alföldi régióban készült, szociál-geográfiai kérdőíves vizsgálat eredménye is. A mintegy 2500 kérdőív adatainak konkrét eredményeit tekintve a rendszerváltozás után megjelenő családi gazdaságok létrejöttét a kényszer indukálta. A kérdésekre adott válaszok szerint a családi gazdaságokat, illetve vállalkozásokat három csoportba sorolták:

- **Kisegítő gazdaságok:** esetükben a jövedelem döntő hányada (75%-nál nagyobb) külső forrásból származik. A gazdálkodást a család tagjai munkaidő után vagy nyugdíjasként végzik.
- **Részmunkaidős családi gazdaságok:** azokat a gazdaságokat sorolták ide, amelyek esetében a családi jövedelem megszerzésében a munkaviszonyból és a családi gazdaságból származó jövedelem megközelítőleg egyforma súlyt képvisel. A gazdálkodás célja alapján az önellátás mellett az áruterelés is előtérbe kerül.
- **Családi vállalkozások:** esetükben a jövedelemszerzés elsődlegesen vagy kizárólag a gazdálkodásból származik. Ez már alapvetően vállalkozásorientált tevékenység, mely a családi munkaerőt és a családi vagyont bázisát aknázza ki. Általában egy vagy két felnőtt munkaerője tudja lekötöni. Állandó alkalmazott is előfordul a gazdaságban (nem túl gyakran).

A gazdaságok csoportjai között a mozgáster megkezdésénél szűkebb bizonyult a felmérés és a felmérést követő időszakban (Baranyi és Süli-Zakar, 1997). Az agrárpolitika nem kedvezett a gazdálkodói csoport fejlődésének egészen az ezredfordulóig. A csatlakozásra való felkészülés során egyre inkább előtérbe került ez a mezőgazdasági vállalkozási forma, hiszen az EU agrárrendszerében ez a termelési forma már a kezdetektől fogva jelen van. Az előcsatlakozási alapok (SAPARD) is elsősorban farm típusú gazdaságokra épültek. Az ezredforduló óta lezajlott folyamatos birtokkoncentrációnak köszönhetően megnöttek. Az 1993-ban végzett felmérés arányai mára már kissé átalakultak (2. ábra). A 2003. és 2005. évi Gazdaság szerkezeti Összeírás (továbbiakban: GSZÖ) szerint az egyéni

gazdaságok közül a korábban kisegítő gazdaságként szereplő, csak saját fogyasztásra termelők száma öt év alatt több mint tíz százalékkal csökkent az Észak-alföldi régióban. A saját fogyasztáson felül felesleget is értékesítők – azaz részmunkaidős gazdaságok – stabilan 38% körüli értéket képviselnek, a piaci értékesítésre termelők száma pedig ugrásszerűen növekedett (két és félszeresére) az országos átlagot meghaladva.

2. ábra: Az egyéni gazdaságok megoszlása a gazdálkodás célja szerint az Észak-alföldi régióban (%)

Forrás: GSZÖ 2005 adatai alapján saját szerk.(4)

Figure 2: Distribution of private farms according to purpose of farming in North Hungarian Great Plain region (%)
 subsistence holdings(1), semi-subsistence holdings(2), market-oriented holdings(3), source: own editing on the data basis of Farm Structure Survey, 2005(4)

Az elmúlt évtizedben, jórészt az uniós csatlakozásnak köszönhetően, érdemi elmozdulás történt a termelési struktúra területén, ez azonban még közel sem elegendő egy EU-konform, fenntartható, versenyképes agrárgazdaság kialakulásához. A 2007-13 közötti költségvetési ciklusban a rendelkezésre álló források segítségével növelni kell a családi gazdaságok kiegészítő tevékenységének lehetőségét, illetve segíteni a szerkezet átalakításukat.

IRODALOM

Baranyi B.-Süli-Zakar I. (1997): Kisvállalkozások és vállalkozók helye és szerepe. Debreceni Szemle, 2: 195-202.
 Hamza E.-Miskó K. (2005): Az agrár- és vidékfejlesztés szociális kérdései. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 17-31.
 Kovács T. (2003): Vidékfejlesztési politika. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 143-144.
 Szabó G. (2001): Az Európai Unió Agrárpolitikája. Debreceni Egyetem, Debrecen-Kaposvár, 54-59.

Tóth B. (1997): Agrárnépesség és birtokméretek az Európai Unióban. Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentum Központ, Budapest, 2-3.
 KSH (2001): Általános Mezőgazdasági Összeírás, 2000. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, I. kötet.
 KSH (2006): Magyarország Mezőgazdasága, 2005. Gazdaság szerkezeti Összeírás (előzetes adatok). Központi Statisztikai Hivatal Budapest
 326/2001. (XII. 30.) kormányrendelet a családi gazdaságok nyilvántartásba vételéről és működési feltételeiről.